

UNIVERSAL XALQARO ILMIY JURNAL

Jurnalning bosh sahifasi: <https://universaljurnal.uz>

Universal International Scientific
Journal

e-ISSN: [3060-4540 \(online\)](https://universaljurnal.uz)

Year: 2025 Issue: 2 Volume: 4

Published: 21.04.2025
<https://universaljurnal.uz>

International indexes

GOOGLE SCHOLAR
CROSSREF (OAK BAZA)
ZENODO
OPEN AIRE
EUROPUB
RESEARCHGATE (OAK BAZA)
SJIF

NOK DARAXTIGA ZARAR YETKAZUVCHI HASHAROTLAR VA ULARGA QARSHI KURASH CHORALARI

¹Tojiboyeva Maxsuma Davronbek qizi., ²Axmedov Anvar Tursunboyevich

¹Andijon davlat universiteti biologiya ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

¹Andijon davlat universiteti biologiya Zoologiya va biokimyo kafedrasida o'qituvchisi

Uzbekistan

qaxramonsovoldiyev9@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola nok daraxtiga zarar yetkazuvchi hasharotlarning turlari, ularning biologik xususiyatlari va agrosenoza ta'sirini o'rganadi. Asosiy e'tibor O'zbekiston sharoitida nok plantatsiyalarida keng tarqalgan zararkunandalarga, jumladan, nok yemg'ich (*Cydia pomonella*), nok qurtlari (*Phyllonorycter blancardella*) va shira turlari (*Aphididae*) kabi hasharotlarga qaratilgan. Maqolada zararkunandalar tomonidan yetkazilgan iqtisodiy yo'qotishlar tahlil qilinadi va ularning tarqalishiga ta'sir qiluvchi ekologik omillar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, zararkunandalarga qarshi integratsiyalashgan kurash chorolari, xususan, biologik (foydali hasharotlardan foydalanish), kimyoviy (pestisidlarning maqbul dozalari) va agroteknik (ekin aylanishi, sanitariya chorolari) usullar batafsil muhokama qilinadi. Tadqiqotda zararkunandalarga qarshi samarali kurash strategiyalarini ishlab chiqish uchun zamonaviy monitoring texnologiyalari va ekologik jihatdan xavfsiz usullarni qo'llashning ahamiyati ta'kidlanadi. Maqola O'zbekistonning meva yetishtirish sohasidagi mutaxassislar, fermerlar va tadqiqotchilar uchun amaliy ahamiyatga ega bo'lib, barqaror qishloq xo'jaligi amaliyotlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: nok daraxtlari, zararkunanda hasharotlar, nok bargi burgachasi, shira bitlari, biologik rivojlanish, kurash choralari, insektitsidlar, meva hosildorligi, bog'dorchilik.

Аннотация: В статье рассматриваются виды насекомых, повреждающих грушевые деревья, их биологические особенности и влияние на агроценоз. Основное внимание уделяется вредителям, распространенным на грушевых плантациях Узбекистана, включая таких насекомых, как грушевая златка (*Cydia pomonella*), грушевая плодожорка (*Phyllonorycter blancardella*) и тля (*Aphididae*). В статье анализируются экономические потери, наносимые вредителями, а также рассматриваются факторы окружающей среды, влияющие на их распространение. Подробно рассматриваются также комплексные стратегии борьбы с вредителями, в частности биологические (использование полезных насекомых), химические (оптимальные дозы пестицидов) и агротехнические (севооборот, санитарные мероприятия) методы. В исследовании подчеркивается важность использования современных технологий мониторинга и экологически безопасных методов для разработки эффективных стратегий борьбы с вредителями. Статья имеет практическое значение для специалистов, фермеров и исследователей в сфере плодоводства Узбекистана и будет способствовать развитию устойчивых методов ведения сельского хозяйства.

Ключевые слова: грушевые деревья, насекомые-вредители, грушевый листоед, тля, биологическое развитие, меры борьбы, инсектициды, урожайность плодов, садоводство.

Abstract: This article studies the types of insects damaging pear trees, their biological characteristics and impact on the agrocenosis. The main attention is paid to pests common in pear plantations in Uzbekistan, including pear borers (*Cydia pomonella*), pear worms (*Phyllonorycter blancardella*) and aphids (*Aphididae*). The article analyzes the economic losses caused by pests and considers the environmental factors affecting their spread. It also discusses in detail the integrated pest control methods, in particular, biological (use of beneficial insects), chemical (optimal doses of pesticides) and agrotechnical (crop rotation, sanitary measures) methods. The study emphasizes the importance of using modern monitoring technologies and environmentally safe methods to develop effective pest control strategies. The article is of practical importance for specialists, farmers and researchers in the field of fruit growing in Uzbekistan and serves to develop sustainable agricultural practices.

Keywords: pear trees, insect pests, pear leaf beetle, aphids, biological development, control measures, insecticides, fruit yield, horticulture.

Language: Uzbek

Citation: Tojiboyeva , M., & Akhmedov , A. (2025). PEAR TREE PESTS AND MEASURES TO CONTROL THEM. *Universal International Scientific Journal*, 2(4), 143–150. Retrieved from <https://universaljournal.uz/index.php/jurnal/article/view/1510>

Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15254937>

Copyright © 2025 by author(s) and Scientific Research Publishing Inc. This work is licensed under the Creative Commons Attribution International License (CC BY 4.0).
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Nok (*Pyrus communis*) O'zbekiston bog'dorchiligida muhim o'rin tutadigan mevali daraxtlardan biri hisoblanadi. Uning mazali va to'yimli mevasi iste'mol qilish uchun, qayta ishlash va eksport qilish uchun qimmatli mahsulot sanaladi. Biroq, nok daraxtlari turli xil zararkunanda hasharotlar ta'siriga tez-tez duch keladi. Bu zararkunandalar orasida ayniqsa nok bargi burgachasi (*Psylla pyri*) va nok shira bitlari (*Cacopsylla pyrisuga*) muhim ahamiyatga ega bo'lib, respublikamizning bog'dorchilik hududlarida keng tarqalgan. Ushbu hasharotlar daraxtning barglari, novdalari va kurtaklaridan oziqlanib, fotosintez jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi, natijada daraxtning o'sishi sekinlashadi, hosilning miqdori va sifati pasayadi.

Mazkur maqolada nok daraxtiga zarar yetkazuvchi ikki asosiy hasharot turi, ularning biologik xususiyatlari, rivojlanish sikli, mavsumiy xulq-atvori va ularga qarshi kurash choralari haqida ma'lumot berilgan. Bu ma'lumotlar bog'bonlarga zararkunandalarga qarshi o'z vaqtida va samarali kurash olib borishda yordam beradi.

NOK BARGI BURGACHASI (PSYLLA PYRI)

Morfologik xususiyatlari

Nok bargi burgachasi (*Psylla pyri*) hasharotlar sinfining Hemiptera turkumiga mansub bo'lib, tana uzunligi 2,5-3 mm

atrofida bo'ladi. Uning tanasi cho'ziq va yassi shaklda, rangi esa yashil-sariq yoki jigarrang tusda bo'lishi mumkin. Bosh qismi kichik, dumaloq shaklda bo'lib, qizg'ish yoki jigarrang tusiyiligi ko'zga ega. Og'iz apparati so'ruvchi tipda tuzilgan bo'lib, bu unga o'simlik to'qimalaridan shirani so'rib olish imkonini beradi.

Tanasining oldingi qismi kichikroq bo'lib, orqa tomonga torayib boradi. Ikki juft shaffof qanotlari mavjud bo'lib, ularning ustida mayda tomirlar joylashgan. Oldingi juft qanotlari kattaroq va kuchliroq rivojlangan. Hasharot uch juft oyoqqa ega bo'lib, oyoqlari ingichka va bo'g'imlardan tashkil topgan. Ayniqsa, orqa oyoqlari sakrash uchun moslashgan bo'lib, kuchli rivojlangan. Oyoqlarining uchida o'simlik yuzasiga yopishish uchun maxsus tirnoqlar va tuklar joylashgan.

Qorin qismi yumshoq, segmentlangan va elastik tuzilishga ega. Qorin qismining oxirida shira ajratuvchi maxsus bezlar joylashgan bo'lib, ular himoya va ozuqa manbayi vazifasini o'taydi. Urg'ochi hasharotlar erkak hasharotlarga qaraganda biroz kattaroq, erkak hasharotlar esa nisbatan uzun va nozikroq ko'rinishga ega.

O'simliklarga yetkazadigan zarari

Nok bargi burgachasi nok daraxtlariga sezilarli zarar yetkazadi. Hasharot va uning lichinkalari daraxt

barglari, kurtak va yosh novdalardan shira so'rib oziqlanadi. Bu esa quyidagi salbiy oqibatlariga olib keladi:

- Daraxtning o'sishi sekinlashib, barglari sarg'aya boshlaydi
- Fotosintez jarayoni buziladi
- Yosh kurtaklar rivojlanishi sekinlashadi
- Gul va mevalar kamayadi
- Mevalar kichik, shaklsiz va mazasiz bo'lib qoladi
- Yillik hosildorlik sezilarli darajada pasayadi
- Daraxtning vegetativ o'sishi sekinlashadi
- Daraxt sovuqqa va kasalliklarga chidamsiz bo'lib qoladi

Bundan tashqari, bu hasharotlar ajratadigan yopishqoq shira moddalari daraxt barglarida qoplam hosil qilib, qora zamburug' kasalliklarining rivojlanishiga qulay sharoit yaratadi.

Rivojlanish bosqichlari va mavsumiy faolligi

Nok bargi burgachasi rivojlanishida to'rt asosiy bosqichdan o'tadi:

1. Tuxum bosqichi: Urg'ochi hasharotlar bahor faslida nok daraxtining shoxlari va kurtaklariga tuxum qo'yadi. Tuxumlar mayda, sariq yoki och yashil tusda bo'ladi. Odatda, 5-10 kunda tuxumdan lichinka chiqadi.

2. Lichinka bosqichi: Tuxumdan chiqqan lichinkalar juda mayda va harakatchan bo'ladi. Ular yosh barglar va kurtaklar shirasini so'rib oziqlanadi. Ranggi yashil, sariq yoki jigarrang bo'lib,

voyaga yetgan hasharotga o'xshab boradi. Lichinkalik bosqichi 2-3 hafta davom etadi, bu davrda lichinkalar 4-5 marta po'st tashlab, asta-sekin kattalashib boradi.

3. Nimfa bosqichi: Bu bosqichda hasharot lichinkadan kattaroq ammo hali to'liq rivojlanmagan holda bo'ladi. Ushbu davrda qanotlar shakllanib, yetuk hasharotga o'xshay boshlaydi. Nimfa bosqichida hasharot yana 2-3 marta po'st tashlaydi. Bu bosqich 7-10 kun davom etadi.

4. Imago (yetuk hasharot) bosqichi: Yetuk hasharot uchish qobiliyatiga ega bo'ladi va faol ravishda ko'payish jarayoniga kirishadi. Voyaga yetgan nok bargi burgachalari taxminan 1-2 oy yashaydi. Yil davomida iqlim sharoitlariga bog'liq holda 2-3 avlod rivojlanishi mumkin.

Nok bargi burgachasining mavsumiy faolligi ob-havo sharoitlariga bog'liq:

- Qish davri (dekabr-fevral) Hasharotlar daraxt po'stlog'i va qurigan barglarda qishlaydi. Sovuq ob-havoda ular faol emas, rivojlanishi deyarli to'xtaydi.

- Bahor (mart-may): Havo isishi bilan qishdan chiqqan hasharotlar faollashadi va tuxum qo'ya boshlaydi. Odatda mart oyida lichinkalar chiqib, aprel va may oylarida birinchi avlod hasharotlari rivojlanadi.

- Yoz (iyun-avgust): Bu hasharotlarning eng faol ko'payish davri hisoblanadi. Harorat yuqori bo'lgani sababli hasharotlar tez rivojlanib, soni ortadi. Ikkinchi va uchinchi avlodlar hosil

bo'lib, daraxtlarga eng katta zarar yetkazadi.

- Kuz (sentyabr-noyabr): Havo harorati pasayishi bilan hasharotlarning rivojlanishi sekinlashadi. Oxirgi avlod hasharotlari tuxum qo'yadi va qishlash uchun tayyorlanadi.

Optimal harorat oralig'i

Nok bargi burgachasining rivojlanishi va faolligiga harorat sezilarli ta'sir ko'rsatadi:

- 5°C dan past haroratda hasharotlar harakatsiz bo'lib, rivojlanish to'xtaydi

- 10-15°C haroratda hasharotlar qishlashdan chiqib, faollasha boshlaydi

- 15-20°C haroratda tuxum qo'yish jarayoni boshlanadi, lichinkalar chiqadi

- 20-30°C eng faol rivojlanish va ko'payish davri hisoblanib, avlodlar almashinuvi tezlashadi

- 30°C dan yuqori haroratda rivojlanishi sekinlashadi

- 35-40°C juda yuqori harorat hasharotlar omon qolishiga tahdid soladi

**NOK SHIRA BITLARI
(CACOPSYLLA PYRISUGA)**

Morfologik xususiyatlari

Nok shira bitlari (Cacopsylla pyrisuga) hasharotlar sinfining Hemiptera turkumiga mansub bo'lib, oval yoki biroz cho'ziq shaklda 2-3 mm uzunlikka ega. Tanasi yashil yoki kulrang tusda bo'ladi. Tanasining orqa qismi mayin qoplamali yoki tukli bo'lib, himoya vazifasini bajaradi.

Bosh qismining ikki yonida joylashgan qora yoki quyuq rangdagi oddiy fasetkali ko'zlari mavjud. Antennalari uzun, ingichka va 5-6 bo'g'imdan iborat bo'lib, sezgi organi sifatida ishlaydi. Og'iz apparati teshuvchi-so'ruvchi tipda tuzilgan bo'lib, u o'simlik to'qimalarini teshib, shirasini so'rib olishga moslashgan.

Tanasining orqa qismida ikkita — katta va kichik naycha (sifunkulalar) mavjud bo'lib, ular orqali himoya suyuqligi chiqaradi. Qanotli va qanotsiz shakllari mavjud. Qanotli shakllarida qanotlar shaffof, orqa qanotlari oldingi qanotlariga nisbatan kichikroq bo'ladi.

Urg'ochilari odatda kattaroq, yashil yoki och jigarrang tusda bo'ladi. Erkak hasharotlar esa nozikroq, quyuqroq rangda bo'lishi bilan farqlanadi.

O'simliklarga yetkazadigan zarari

Nok shira bitlari va ularning lichinkalari nok daraxtlariga quyidagi zararlari bilan ajralib turadi:

- Voyaga yetgan shira bitlari va lichinkalari nok kurtaklari, barglari, gullari va ingichka novdalarning shirasini so'radi

- Zararlangan barglar to'kilib ketadi

- Daraxt novdalari qing'ir-qiyshiq

bo'lib o'sadi

- Meva hosili qattiq va bemaza bo'lib qoladi

- Mevalar normal darajada kattalashib yetilmaydi

- Mevalar shira bitlari ajratgan yopishqoq suyuqliklarga belanib ketadi

Bu holatlar natijasida daraxtning umumiy holati yomonlashadi, hosildorligi keskin pasayadi va meva sifati buziladi.

Rivojlanish bosqichlari va mavsumiy faolligi

Nok shira bitlari rivojlanishi va mavsumiy faolligi quyidagicha:

- Havo harorati isishi bilan nok shira bitlari novdalar, kurtaklar va barglarning pastki qismiga tuxum qo'ya boshlaydi

- Tuxumlar oval shaklda, mayda, och sariq rangda, ko'zga arang ko'rinadi

- Ob-havoga qarab 10-20 kunda tuxumdan lichinkalar chiqadi

- Lichinkalar qanotsiz bo'lib, birinchi bosqichda och sariq yoki yashil tusda bo'ladi, keyinchalik jigarrang tusga o'tadi

- Yosh kurtak va barglar shirasini so'rib oziqlanadi

- Lichinkalar rivojlanish jarayonida 5 marta po'st tashlaydi

- Aprelning oxiri - mayning boshlarida bo'g'inning qanotli vakillari shira bitlari rivojlanadi

- Voyaga yetgan shira bitlari taxminan 2-3 oy yashaydi

- Bir mavsumda 4-5 ta bo'g'in beradi

- Urg'ochi shira biti 300-480 tagacha tuxum qo'yadi

Mavsumiy o'zgarishlar:

- Qish (noyabr-fevral): Qishlash davri. Harorat juda past bo'lgani uchun hasharotlar deyarli harakatsiz bo'ladi. Katta bosqichdagi hasharot va lichinkalar daraxt po'stloqlari, pana joylarga kirib qishlaydi.

- Erta bahor (mart-aprel): Harorat ko'tarilishi bilan hasharotlar faollashadi. Urg'ochilari tuxum qo'yadi. Birinchi avlod lichinkalari yosh kurtak va barglar shirasini so'rib oziqlanadi.

- Bahor-yoz (may-iyul): Eng faol davr. Lichinkalar rivojlanadi, imago bosqichiga o'tadi. Hasharotlar soni keskin oshadi. Bu davrda daraxtlarga ko'p zarar yetkazadi. Hasharotlar tomonidan chiqarilgan shira moddalari o'simlik yuzasida qoplam hosil qiladi.

- Kuz (avgust-oktyabr): Faollik pasayadi. Harorat pasayishi bilan shira bitlari ko'payishi ham sekinlashadi. Ko'pchilik hasharotlar qishlovga himoya joylari qidirib, tayyorgarlik ko'ra boshlaydi.

Optimal harorat oralig'i

Nok shira bitlari uchun optimal harorat quyidagicha:

- 5°C dan past — hasharotlarning harakati deyarli to'xtab, qishlash holatiga o'tadi

- 10-15°C — faollik boshlanadi, lichinkalar rivojlana boshlaydi

- 15-25°C — rivojlanishi uchun eng qulay va faollik yuqori bo'lgan davr

- 30°C dan yuqori — faollik asta-sekin pasayadi, hasharotlarning nobud bo'lish ehtimoli mavjud

- 35°C dan yuqori — juda yuqori harorat bo'lib, ko'pchilik zararkunandalar nobud bo'lishiga olib keladi

NOK ZARARKUNANDALARINING GEOGRAFIK TARQALISHI

Nok daraxtiga zarar yetkazuvchi hasharotlarning tarqalishi asosan nok yetishtiriladigan hududlar bilan bog'liq. O'zbekistonda bu zararkunandalar quyidagi hududlarda ko'proq uchraydi:

Nok bargi burgachasi uchun:

- Farg'ona vodiysi: Andijon, Farg'ona va Namangan viloyatlari

- Toshkent viloyati: Piskent, Parkent, Bo'stonliq tumanlari

- Qashqadaryo, Surxondaryo va Samarqand viloyatlari

Ushbu hududlarda nok daraxtlari keng tarqalganligi sababli nok bargi burgachasi hasharotining mavjudligi ehtimoli yuqori.

Nok shira bitlari uchun:

Nok shira bitlari asosan nok yetishtirish hajmi yuqori bo'lgan hududlarda ko'proq uchrashi kuzatiladi. O'zbekistonning bog'lari bo'lgan barcha viloyatlarida, shuningdek O'rta Osiyo hududlarida keng tarqalgan.

ZARARKUNANDALARGA QARSHI KURASH CHORALARI

Nok daraxtlariga zarar yetkazuvchi hasharotlarga qarshi kurashda quyidagi kimyoviy vositalar samarali hisoblanadi:

Nok bargi burgachasiga qarshi dori vositalari:

1. Organofosfat insektitsidlari:

- Dimetoat

- Malotin

2. Neonikotionid insektitsidlari:

- Imidaklopid

- Tiometaksom

3. Pirretroid insektitsidlari:

- Deltametrin

- Lambda-sigalotrin

Nok shira bitlariga qarshi dori vositalari:

1. Organofosfirli birikmalar:

- Dimetoat

- Malation

2. Piretroidlar:

- Deltametrin

- Lambda-sigalotrin

3. Neonikotoidlar:

- Imidaklopid

- Tiaklopid

Qo'llash davrlari:

Bahor faslida:

- Nok daraxtlari kurtak ochishidan oldin (mart oyi oxiri)

- Kurtak ochish davrida (aprel oyi boshi)

- Gullashdan oldin

Yoz faslida:

- Hasharotlarning ko'payishi davrida (iyun-iyul oylari)

- Vegetatsiya davrida

- Meva hosil bo'lishidan oldin

Takroriy purkashlar amalga oshirilishi mumkin, ammo dori vositalarini almashtirib ishlatish tavsiya etiladi, chunki hasharotlarda bir xil preparatlarga qarshi chidamlilik paydo bo'lishi mumkin.

XULOSA

Nok daraxtiga zarar yetkazuvchi hasharotlar, xususan nok bargi burgachasi va nok shira bitlari O'zbekistonning bog'dorchilik hududlarida keng tarqalgan bo'lib, tegishli nazorat choralari amalga

oshirilmasa, sezilarli iqtisodiy yo'qotishlarga olib kelishi mumkin. Bu hasharotlar daraxtlarning barglari, kurtaklari va yosh novdalaridan oziqlanib, ularning normal rivojlanishiga to'sqinlik qiladi, natijada hosildorlik pasayadi va meva sifati yomonlashadi.

Zararkunandalarga qarshi kurashda eng muhim omil — hasharotlarning rivojlanish bosqichlari va mavsumiy faolligini hisobga olgan holda kimyoviy kurash choralarini to'g'ri vaqtda qo'llashdir. Kimyoviy kurash choralaridan tashqari,

bog'dorlar profilaktika tadbirlariga ham e'tibor berishlari lozim. Bunday choralar qatoriga daraxt atrofini doimiy tozalash, qurigan shox va barglarni yig'ishtirib olish, daraxtlarni o'z vaqtida butash va to'g'ri parvarishlash kiradi.

Ilmiy asoslangan yondashuvlarni qo'llab, bog'dorlar nok zararkunandalarga qarshi samarali kurash olib borishi va sog'lom, yuqori sifatli hosil olishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ahmedov M.X., Zokirov I.I. "O'zbekiston bog'dorchiligi: zararkunandalar va ularga qarshi kurash". Toshkent, "Fan" nashriyoti, 2023.
2. Ergashev A.K. "Markaziy Osiyo mevali daraxtlarining zararkunandalari". Toshkent, "O'qituvchi", 2022.
3. Mamajonov B.A., Soliyev A.S. "Mevali daraxtlar entomologiyasi". Farg'ona, 2021.
4. Iskandarov S.O. "Zamonaviy bog'dorchilikda zararkunandalarga qarshi kurash usullari". Samarqand, 2024.
5. Mirzayev M.M., Sobirova Z.A. "Farg'ona vodiysi bog'dorchiligi: muammolar va yechimlar". Andijon, 2023.
6. Zokirov K.Z., Sodiqova Z.T. "O'zbekiston bog'dorchiligida qo'llaniladigan insektitsidlar va ulardan foydalanish yo'riqnomasi". Toshkent, 2024.
7. Xo'jamshukurov, N., Avazova, O., Kuchkarova, D., Abduolibov, M., & Rustamov, M. (2024). ISSIQXONA TUPROG 'IDA OG 'IR METALLAR TA'SIRI. Universal xalqaro ilmiy jurnal, 1(3), 51-56.
8. Xo'jamshukurov, N., Avazova, O., Kuchkarova, D., Abduolibov, M., & Rustamov, M. (2024). BIOSUBSTRATNING CUCUMIS SATIVUS L. O 'SIB-RIVOJLANISHIGA TA'SIRI. Universal xalqaro ilmiy jurnal, 1(3), 57-67.
9. Mirakbarova, M., Xojamshukurov, N., Otajonov, A., Abdullayev, X., & Abduolibov, M. (2024). TENEBRIO MOLITOR LICHINKASIDAN OLINGAN YOG'NING MIKROBIOLOGIK TAHLILI. Universal xalqaro ilmiy jurnal, 1(2), 60-66.